ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ, КАТО ЧЛЕН НА ЕС ПРИ ИНТЕГРАЦИЯ НА МИГРАНТИ И БЕЖАНЦИ

проф. Веселин Цанков, д.ик.н. [1]
Бургаски свободен университет

POLITICAL AND PRACTICAL ASPECTS INTEGRATION OF MIGRANTS AND REFUGEES IN THE REPUBLIC OF BULGARIA, AS A MEMBER OF EU

Prof. Vesselin Tsankov, Doctor of Science
Burgas Free University

Резюме: *В тази статия се разглеждат политическите и правни аспекти на интеграцията на имигранти и бежанци в Република България, като член на ЕС. Статистика, проследяване на причините и хронологията на събитията, последици и възможни адекватни политически, правни и практически решения за интеграцията на тези лица.*

Ключови думи: *интеграция в ЕС; имигранти; бежанци; Национална система за интеграция*

Abstract: *This article discusses the political and legal aspects of the integration of migrants and refugees in the Republic of Bulgaria as a member of EU. Statistics, tracking the causes and chronology of the events, consequences and possible adequate political, legal and practical solutions for integration of these people.*

Key words*: integration in the EU, migrants; refugees; national system for integration*

Увод

Миграцията е и ще продължи да бъде глобален феномен. Когато е добре насочвана, управлявана и регулирана, тя може да донесе ползи не само за националните трудови пазари и икономическия растеж на ЕС като цяло, но и за имигрантите и за държавите им на произход. Какво обаче се случва с хората, след като попаднат в така наречените „приемащи държави"? Имат ли те шанс да започнат смислен и пълноценен живот или отново попадат в лабиринт на объркан свят, на общество и хора, които не ги приемат, които ги избягват и отблъскват? Отговорът на този въпрос е свързан с интеграцията на имигрантите и на получилите закрила в съответните местни общности и във възможността да се трудят и да живеят свободно. Поради тази причина приемам тезата, че без интеграция в приемащите държави, не може да се говори за

[1] Проф. Веселин Цанков е работил като практикуващ юрист в сферите на миграция, убежище, гражданство, права на човека в различни ведомства. Бил е директор на Института за държавата и правото. През периода 2010-2015 е представител на Република България в Управляващия борд на Агенцията за основните права на ЕС. Има 10 монографии и над 70 научни публикации.

пълноценна социализация на имигрантите и бежанците. Още през 1920 г. д-р Фритьоф Нансен е заявил, че най-важното за бежанците да имат паспорт, право на пребиваване и право на труд. На 20.12.2017 г. Европейската комисия и европейските социални и икономически партньори подписват „Европейско партньорство за интеграция”, в което установяват основните принципи и ангажименти в подкрепа на възможностите за включване в европейския пазар на труда за бежанци и имигранти, които пребиват законно в ЕС. В тази връзка комисар Д. Аврамопулос заявява, че: „ранното участие на пазара на труда е от решаващо значение за успешната интеграция на новопристигналите, особено на бежанците. Всички участници (публични и частни) трябва да дадат своя принос за успешното интегриране на бежанците и поради това искаме да обединим силите си. Днес поемаме ангажимент да работим заедно със социалните и икономическите партньори, като искаме този модел да послужи за пример не само на европейско, но и национално равнище. Това е единственият начин миграцията да се превърне в реална възможност за всички – както за бежанците, така и за нашите общества“. Комисар Тейсен добавя, че според него: „най-верният път към социална интеграция е чрез пазара на труда. Поради това той трябва да бъде най-краткият и най-безопасният. Днес правим още една стъпка в тази посока, като обединяваме сили със социалните и икономическите партньори, за да се справим с предизвикателствата и да се възползваме от възможностите за интегриране на бежанците на пазара на труда. Това ще допринесе за създаването на по-приобщаващи пазари на труда и по-приобщаващи общества и за постигането на по-добри и по-устойчиви резултати за всички, в съответствие с принципите, залегнали в европейския стълб на социалните права“. Лука Висентини, генерален секретар на Европейската конфедерация на профсъюзите декларира, че „Европейската конфедерация на профсъюзите изразява задоволство да се присъедини към партньорството за насърчаване на интеграцията на пазара на труда за лицата, търсещи убежище, и за бежанците. Това е важно постижение, което следва да се разглежда като продължение на ангажимента на социалните партньори и публичните органи за подобряване на възможностите за заетост на имигранти и за равното им третиране навсякъде в Европа. Надяваме се, че партньорството ще даде тласък за ефективни действия и ще се изрази в практическа подкрепа. Необходима е също промяна в политиката на ЕС за убежището, като се премине от сигурност и граничен контрол към повече солидарност и зачитане на правата на човека. Вероник Уйлямс, генерален секретар на Европейската асоциация на занаятчиите, малките и средни предприятия обявява, че „миграцията в Европа е факт. Интеграцията е необходима за обществото и икономиката. Тя е споделена отговорност на множество участници и техните организации вече правят много за интеграцията на бежанците на пазара на труда, но те се нуждаят от по-силна подкрепа. По-тясното сътрудничество на всички равнища е правилният път напред“. Валерия Ронзити, генерален секретар на Европейския център на работодателите и предприятията, предоставящи публични услуги и услуги от общ интерес, заявява, че: „Работодателите и доставчиците на обществени услуги трябва да играят възлова роля в подкрепата на интеграцията на имигранти и бежанци в Европа. Те действат като лица, оказващи първа помощ, предоставяйки основни услуги, а на по-късен етап от процеса – като работодатели. Участието в Европейското партньорство за интеграция ще помогне на нашите членове да изпълняват тази двойна мисия благодарение на по-добрата подкрепа и признанието за нашата обща отговорност“. Рене Брандерс, председател на Белгийската федерация на търговските камари заявява*:* „Историята показва, че цивилизациите, отворили своите врати за имиграция, се разрастват и процъфтяват като

последица от нея. Ако Европа желае да извлече подобна полза, тя трябва да интегрира имигрантите в социален и икономически план. Това е не само въпрос на солидарност или морал: това е въпрос на развитие в един променящ се свят. Необходим е координиран подход сред съответните заинтересовани страни, поради което това партньорство ще има ценна роля“. Очертава се констатацията, че интеграцията може да бъде ефективна само ако всички съответни участници изпълняват своята роля: институциите на ЕС, националните и местните органи, социалните и икономическите партньори и организациите на гражданското общество. С партньорството за интеграция се определят основните принципи за интеграцията на бежанците на пазара на труда, а именно осигуряване на подкрепа на възможно най-ранен етап, гарантиране, че от интеграцията се възползват както бежанците, така и икономиката и обществото като цяло, и осигуряване на подход, който включва участието на множество заинтересовани страни. Сред ангажиментите, които са поели социалните и икономическите партньори, е обменът на добри практики за интегрирането на бежанците на пазара на труда, например организирането на програми за наставничество при интегрирането им на работното място или улесняването на установяването, оценката и документирането на уменията и квалификациите. Те също така са поели ангажимент да популяризират партньорството между своите членове, както и да засилят сътрудничеството с публичните органи на всички подходящи равнища. Европейската комисия полага усилия да насърчава полезните взаимодействия с фондовете на ЕС, да гарантира взаимодействия с други свързани инициативи на европейско равнище и да продължи да работи със съответните органи на ЕС, групи, комисии и мрежи, както и социалните и икономическите партньори, за да се подкрепя интеграцията на бежанците на пазара на труда. Партньорството е подписано от Димитрис Аврамопулос, комисар по въпросите на миграцията, вътрешните работи и гражданството, и Мариан Тейсен, комисар по заетостта, социалните въпроси, уменията и трудовата мобилност, от името на Европейската комисия. В условията на настоящия и бъдещия недостиг на умения спрямо нуждите на пазара на труда, не ползването на потенциала на бежанците в ЕС е значителна загуба на ресурси – както за засегнатите лица, така и за икономиката и обществото като цяло. Докато инвестирането в обучение и пълна мобилизация на наличната работна сила трябва да продължи. Бежанците могат да допринесат ползи за пазара на труда в ЕС и да помогнат за справяне с демографските предизвикателства. Според проучванията бежанците се сблъскват със значителни пречки пред достъпа до заетост и са една от най-уязвимите групи граждани на трети страни на пазара на труда. Според различни проучвания за периода 2014 г. – 2018 г. равнището на заетост на бежанците е с 15-20 % по-ниско от това на родените в съответната държава лица, като особено ниски са равнищата на заетост при жените. Освен това бежанците често са по-квалифицирани за работата, която вършат, което се дължи на това, че владеят по-слабо езика на приемащата държава и поради липсата на официално признаване на техните квалификации или на признаване от страна на работодателите. За да подкрепи усилията на държавите членки, на 7 юни 2016 г. Комисията приема План за действие относно интеграцията на граждани на трети държави. Новата европейска програма за умения, приета от Комисията на 10 юни 2016 г., започва с десет действия за осигуряване на подходящо обучение, умения и подкрепа на хората в ЕС, включително оценки на профилите за мигрантите и бежанците, с цел повишаването на тяхната квалификация. По-специално, този акт на ЕС има за цел да помогне на националните органи, като например публичните служби по заетостта или центрове за интеграция, да съставят карти на уменията и професионалния опит на гражданите на

трети държави и по този начин да се осигури по-бърз достъп до заетост или обучение. В някои случаи бежанците може да имат възможност в даден момент да се завърнат по домовете си, където могат да изиграят важна роля за по-нататъшното развитие или възстановяването на техните държави на произход, благодарение на уменията, придобити в ЕС. Социалните и икономическите партньори се ангажират да улеснят интеграцията на бежанците на пазара на труда. През 2017 г. е поставено началото на инициатива „Обединени работодатели за интеграция”. Европейският социален фонд е основният финансов инструмент за подкрепа на интегрирането на пазара на труда, включително на мигрантите. Чрез фонда „Убежище, миграция и интеграция” може да се предоставя финансиране за подготвителни мерки за достъп до пазара на труда. В края на 2017 г. е отправена покана за представяне на предложения за подкрепа на инициативи на работодатели и социални и икономически партньори с цел насърчаване на интеграцията на пазара на труда на бежанците и мигрантите. В същото време в Западна Европа – Белгия, Франция, ФРГ, Холандия, Швеция и други държави вече трето поколение имигранти и бежанци живеят в техни обособени общности и не приемат традициите, културата и начина на живот на гражданите на приемащите държави. Нещо повече, опитват се и налагат своя начин на живот – религия, стереотипи, културни нагласи, навици и традиции. Някои от тях, като групата на сомалийците в Швеция, с малки изключения разбира се, тъй като не може да се абсолютизира, не работят и живеят на социални помощи. Трябва ли да отстъпят от общоприетите правила и норми на поведение гражданите на държавите, които са предоставили закрила и длъжни ли са получилите закрила да се съобразяват с правилата на местните общности? Къде е мярата? Много сложен въпрос. Може би в основата са публичния интерес и правила. Ако новопристигналите не нарушават законите на приемащата държава, правилата свързани с обществения ред и националната сигурност, с добрите нрави и традиции, те са свободни да проявяват своите обичаи и нрави. Какво се случва обаче, когато настъпи конфликт – не желание и отказ от образование, от работа, липса на интегриране, кражби, изнасилвания, грабежи, терористични актове, заплахи за унищожаване на християнството и за появата на нов халифат, наречен Европа? Без интеграция на получилите закрила и другите законно пребиваващи чужденци и взаимно разбиране и отстъпки с местните общности е невъзможно. Аналогична е ситуацията и в Република България. Интеграцията в българското общество е единственото трайно решение за получилите международна закрила. То е израз на ангажименти на Република България по отношение на нейното участие в Общата система на ЕС за убежище и свързаните с това предизвикателства за българското общество, за социалната системи и трудовия пазар. Наложително е прилагане на програми и мерки, свързани с решаване на проблемите с адаптацията и интеграцията на имигрантите и на лицата, получили статут на бежанец и хуманитарен статут.

Понятие и необходимост от интеграция на имигранти и бежанци в Република България

Процесът на интеграция е сложен и продължителен, включва различни взаимосвързани политически, правни, икономически, социални и културни измерения, като всички те са важни за постигане на успешна социална реализация и пълноценен живот на получилите закрила. Интеграцията е двупосочен процес, включващ взаимно приспособяване и участие както от страна на получилите международна закрила, така и от страна на приемащото общество. Интеграционните мерки са в компетен-

циите на държавите членки на ЕС и се съобразяват с техните исторически традиции, законодателство, правоприлагане и конкретни потребности. Тези мерки трябва да се осъществяват в съответствие с *достиженията на правото* на ЕС (чл. 79, ал. 4 от Договора за функционирането на ЕС. Приемаме и подкрепяме тезата, че „добре управляваната миграция, както и ефективните и балансирани политики за интеграция допринасят за постигането на целите на стратегията на ЕС за растеж Европа 2020". Интеграцията е динамичен, двустранен процес на взаимно приспособяване между имигрантите и жители на държавите-членки на ЕС. Този процес изисква съвместни усилия и е от значение за реализирането на позитивния потенциал на миграцията. ***Общите основни принципи*** *на политиката за интеграция на имигранти в ЕС,* приети през ноември 2004 г., представляват рамка за сътрудничество в политиката в областта на интеграцията в ЕС, позовавайки се на която държавите членки могат да преценяват своите собствени усилия. Съществуват множество правни актове и документи, финансови инструменти на ЕС, Европейския форум за интеграция, Европейския уебсайт за интеграция, наръчници, показатели и модули, покриващи различни аспекти на интеграцията. Държавите членки са разработили значителен брой добри практики за интеграция. Въпреки това потенциалът на тези принципи не е напълно оползотворен и са факт редица неблагополучия. Търси се по-балансиран подход в защитата на европейските ценности, в борбата с предразсъдъците и в уважението към многообразието с цел насърчаване на толерантността и не дискриминация в европейските общества. Доброволното сътрудничество между приемащите държави и страните на произход на етап преди заминаването може да улесни приемането и интеграцията на национално, регионално и местно ниво. Държавите членки биха могли да работят заедно със страните на произход, за да информират гражданите им относно рисковете от незаконната миграция и възможностите за законна миграция и за да се улесни изучаването на чужди езици, професионално обучение и професионална квалификация и преквалификация. Всяка държава-членка носи своята отговорност при овладяване на кризи, но в същото време е необходимо да бъде прилагана единната европейска политика за сътрудничество, която да бъде реално изградена на принципите на истинска **солидарност** и споделяне на отговорностите. Прилаганите към момента мерки в израз на солидарността не са пропорционални на днешните предизвикателства. Солидарността **и справедливото разпределение на отговорността** между държавите членки следва да се проявяват във всички политики – управление на границите, убежище и миграция, така, както е посочено в чл. 80 от ДФЕС. Необходим е нов механизъм за справедливо разпределяне на отговорностите при отчитане на обективните критерии за равномерно разпределение на натоварването при прием на бежанци според различни индикатори като брой население, етнокултурен състав, брутен вътрешен продукт, средни годишни доходи, жизнен стандарт, географско положение, процент на безработица в дадена държава членка, доходи при пенсиониране и други.

Според данни от сайтовете на МВР и НСИ броят на дългосрочно и постоянно пребиваващите чужденци за 2017 г. е 31 587. Броят на издадените разрешения наречени тип „Синя карта“ през годините до 2017 общо е 242. Общо през 2017 г. са издадени 307 разрешения за пребиваване за различен период от време (между 3-6 месеца, до 12 месеца, над 12 месеца) на граждани от така наречените „трети страни“. За 2017 г. на 46 лица е предоставен „статут на лице без гражданство“ в Република България. За периода 01.01.1993 г. – 01.02.2019 г. са подадени 85 759 молби за закрила в Република България. Предоставен е статут на бежанец на 13 519 лица и хуманитарен

статут на 11 720 лица, тоест приблизително всеки четвърти е получил закрила. Изпълняваните до 2013 г. от Държавната агенция за бежанците (ДАБ) тригодишни Национални програми за интеграция на бежанците в Република България се основават на не голям брой търсещи и получили закрила в България. През тези периоди в Интеграционния център гр. София са са включвани около 50-60 лица средногодишно. Новата реалност изисква нови подходи, решения и практики. Разработена е Национална стратегия за интеграция на чужденци, получили международна закрила, с конкретни политики и осигуряване от централните и местни власти за периода 2014-2020 г. Процесът на интеграция не може да се осъществи без ефективно партньорство между изпълнителната власт, органите за местно самоуправление, структурите на гражданското общество и частния сектор. България не би могла да се справи с предизвикателствата без подкрепата на Европейския съюз (ЕС) и международните организации. Трябва да се намерят механизми за по-справедливо разпределение на натоварването и разпределянето на отговорността за имигранти и бежанци между общините. Същевременно е необходим междукултурен диалог и отваряне на вратите към различните, от страна на приемащото общество. Националната стратегия за интеграция на лицата, получили международна закрила в Република България (2014-2020 г.), включва основните принципи, заложени в международно, европейското и национално законодателство, а именно: актове на ООН за статута на мигрантите и бежанците, актове на Съвета на Европа, Хартата за основните права на ЕС, регламентите и директивите, имащи отношение към Общата система на ЕС за убежището, Насоките и препоръките на Службата на Върховния комисар на ООН за бежанците (ВКБООН), Конституцията на Република България, Закона за убежището и бежанците. Стратегията описва какви трябва да бъдат действията на държавните институции, органите за местно самоуправление и неправителствените организации за създаване на икономически, социални, политически и културни предпоставки за успешна интеграция. Използван е опит и добрите практики на други държави членки на ЕС (Франция, Австрия, Унгария, Дания, Швеция, Чехия и др.), както и препоръките на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие и на Международния център за развитие на миграционната политика. Чрез изменения и допълнения в Закона за убежището и бежанците в Преходни и заключителни разпоредби са включени промени в законодателството в отделните направления на интеграцията, като образование, здравеопазване, социално подпомагане, закрила на детето.

Политики и практики на Република България в областта на интеграцията на имигранти и бежанци

Политиката на България в областта на интеграцията към момента **се** основава на националните ценности и интереси, както и на принципите на ООН, на Съвета на Европа, на ЕС за управление на миграционните процеси – спазване на законите и защита на правата на човека, координация и партньорство, прозрачност, анализ, равни възможности и др. Политиките и практиките по интеграцията са част от политиката на държавата в областта на миграцията. Република България обикновено не е желана, като цел за имиграция и броят на имигрантите в страната е по-малък от 1% от общото население. Провежда се миграционна политика, насочена към привличане на висококвалифицирани имигранти и подобряване и улесняване на интеграцията им. Наблюдава се тенденция на постепенно, но трайно превръщане на Република България на държава която привлича имигранти. Все повече чужденци избират да учат, да се квалифицират, да работят, да почиват и да ползват минералните води и здраве-

опазването на Република България. Това налага по-добро управление на имиграционните процеси, като това включва и превръщането на интеграцията в същностен елемент на миграционната политика. Националното законодателство на Република България е приело и прилага съответните актове на ООН, Съвета на Европа и ЕС в областта на миграцията, интеграцията и убежището. Цели се ефективно управление на миграционните процеси във всичките им фази, справедливо отношение към гражданите на трети държави, извън ЕС, които пребивават законно в държавите членки на ЕС, както и за предотвратяване и противодействие на незаконната миграция и трафика на хора. Основните правни актове в тази област са Закона за чужденците в Република България, Закона за българските лични документи, Закона за влизането, пребиваването и напускането на Република България на гражданите на ЕС и членовете на техните семейства, Закона за българското гражданство, Закон за борба с трафика на хора, Закон за убежището и бежанците, Закон за насърчаване на заетостта, Закона за гражданската регистрация и други. Общият брой на чужденците, които законно пребивават на територията на Република България, трайно се увеличава през последните десет години, което е естествен резултат от икономическото развитие и пълноценната интеграция в ЕС. Характерът на имиграционната ситуация в Република България се променя в резултат на демографските процеси, разширяването на ЕС на изток, както и на глобализацията на съвременния свят. Периодичните икономически и политически кризи също оказват влияние върху имиграционната ситуация. Република България не прави изключение от общите тенденции за увеличаване на мобилността на населението. В резултат на значителната емиграция през последните десетилетия и влошаващата се демографска ситуация в определени отрасли се наблюдава траен недостиг на квалифицирана работна сила. Това прави имигрантите с квалификация, отговаряща на потребностите на секторите на българската икономика, в които има недостиг на работна ръка, много важна целева група на политиката в областта на интеграцията. За целта е необходимо привличане на имигранти със съответно образование и квалификационен профил. **Интеграцията на гражданите от трети държави, получили международна закрила в България,** е приоритет по причини от хуманен, социален, икономически и друг характер, както и от гледна точка гарантиране на обществения ред, националната сигурност и сигурността на ЕС. В преамбюла на Конституцията са посочени общочовешките ценности, около които се обединява българското общество: свобода, мир, хуманизъм, равенство, справедливост и търпимост. България осъществи своя преход към демокрация като заложи на етническия мир и единството на българската нация – общност от равноправни граждани, които имат различен етнокултурен и религиозен произход. Засиленият миграционен натиск завари неподготвени институциите и обществото и бяха отчетени прояви на ксенофобия и нетолерантност към бежанците. В тази връзка политици, обществеици, граждани се разграничиха от проявите на ненавист и нетърпимост към различния, ксенофобията и псевдо национализъм и патриотизъм. Израз на културата и на нравствеността на една нация е толерантността, солидарността към хората в беда, към бежанците, потърсили закрила. Защитата на правата на човека е част от универсалните и европейски ценности, които Република България споделя. **От икономическа гледна точка** България трябва да използва потенциала на имигрантите и бежанците за целите на икономическия растеж и за потребностите на пазара на труда. Отливът на специалисти в сферата на медицината може да бъде запълнен с привличането и даването на право да упражняват професията си на медицински специалисти. Същото важи и за занаятите и други дефицитни и редки професии на пазара на труда. Включването на тези лица в трудови дейности ще позволи избягване на нежелано натоварване на

социалната система. Необходимо е интегрираните лица да бъдат разпределени на територията на цялата страна и да съдействат за нейното развитие и за преодоляване на демографските тенденции и изолация на отделни общини. **От гледна точка на социалната и културната интеграция** България полага усилия за привличане на бежанците, завършили образование и вече интегрирали се в България, в процеса на адаптация и интеграция на своите сънародници, т.е. да играят ролята на посредници, познавайки езика, културата и притежавайки съответния образователен ценз. Интеграцията като двупосочен процес включва взаимното приспособяване и участие както от страна на получилите закрила, така и от страна на приемащото общество. Това е процес, в който имигрантите и бежанците се ангажират да спазват законите на страната, дала им закрила, и приемат ценностите й, като в същото време се отчитат националните им етнически и културни специфики. Интеграцията на лицата, получили закрила, към ценностите в българското общество ще бъде гаранция срещу проникването на терористични и екстремистки идеи. Интеграцията, на лицата, получили международна закрила се осъществява чрез конкретни мерки и услуги в приоритетни области, като: достъп до образование и обучение по български език, заетост, признаване на квалификации, здравни грижи, социално подпомагане, жилищно настаняване, интеграция в социалния, културен и граждански живот на обществото. Мерките, които се предприемат трябва да осигуряват пълноправна възможност за достоен живот и реализация на лицата, получили закрила, като пълноправни европейски граждани, с всички произтичащи от това ползи. Предвидени са мерки и по отношение на нарасналия брой на „не придружени малолетни и непълнолетни лица“, търсещи закрила. Предлагат се професионална помощ, индивидуална работа и специализирани интеркултурни обучения на работещите с тях. С цел създаване на благоприятна среда, спазване правата на детето и ограничаване на контакта с рискови групи, непридружените деца се настаняват отделно, получавайки специализирана грижа. Необходими условия и фактори за създаване на благоприятна интеграционна среда за получилите закрила са изграждането на мрежа за сътрудничество и взаимодействие между максимално широк кръг заинтересовани участници от държавните институции, представителите на органите на местното самоуправление и неправителствения сектор в процеса на адаптацията и социалното включване на получилите международна закрила и равнопоставено участие в процеса на представители на бежанските общности с цел преодоляване на културните различия. Успешната интеграция в приемащите общества е от изключително значение за цялостното управление на миграционните процеси. В същото време държавите членки следва да положат усилия, за да избегнат превръщането на тази политика на ЕС в притегателен фактор за лица, които не отговарят на критериите за законна миграция и за международна закрила.

Литература:

1. Електронни сайтове и платформи на ООН, на Съвета на Европа, на ЕС, Република България
2. Нончев, А., Тагаров, Н. „Интегриране на деца бежанци и търсещи убежище в образователната система на страните-членки на ЕС 2012 г.
3. Нончев, А. Мониторинг и оценка на публични политики и програми. Център за изследване на демокрацията, София

4. Наръчник за прилагане, мониторинг и оценка на политики и законодателство в България. Консорциум „Sema-Agrer-ENA” и администрация на МС на Република България; проект ФАР BG-0103.01
5. Добри практики по интеграцията на мигранти. Интеграционни процеси на градско/ общинско ниво: градове, избрани за Добри практики по Програма УРБАКТ - Хамбург, Гент, Амадора. 03.01.2018
6. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Action Plan on the integration of third country nationals., Brussels, 7.6.2016 COM(2016) 377
7. Интеграцията на бежанците: Комисията обединява сили със социалните и икономическите партньори., Брюксел, 20 декември 2017 г.
8. Добри практики по интеграцията на мигранти. Български Съвет за интеграция на бежанци и мигранти. Сборник материали от конференция „Създаване на ефективен механизъм за интеграция на лица, получили международна закрила в Република България“.
9. По-добра закрила на бежанците в ЕС и по целия свят., ВКБООН, м. декември 2016 г.